

ЗМІНА ФУНКЦІЇ МАЛИХ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ У ЗОНІ ВПЛИВУ ВЕЛИКИХ МІСТ

Постановка проблеми. Малі міські поселення є важливими елементами системи розселення. У системі міського розселення низки областей України вони становлять більшість міських населених пунктів. Їх рівномірне розташування, тісна взаємодія з навколишньою сільською місцевістю визначили роль та функції цих поселень в системах розселення і господарському розвитку регіонів.

Однак, значні темпи урбанізації, збільшення чисельності міського населення та формування міських агломерації зумовило трансформацію функції малих міських поселень, що знаходяться в зоні впливу великих міст. Для міських агломерацій характерна висока територіальна концентрація різноманітних виробництв, насамперед, промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових і навчальних закладів, висока густота населення в межах агломерації. Між центрами агломерацій та навколишніми малими міськими поселеннями встановлюються стійкі виробничі, трудові, транспортні, культурні та інші види зв'язків, причому не тільки виключно доцентрові.

Аналіз останніх публікацій. Роль і функції міських поселень, у тому числі малих міських поселень, в системах розселення та господарства регіонів розглядалися в працях таких вчених як Ю.І. Питюренко, Б.С. Хорєв, Г. М. Лаппо, М. М. Баранський, В.О. Джаман, А.І. Доценко, В.В. Загородній, П.С. Коваленко, М.І. Фащевський, А. А. Мозговий, Н.І. Дністрянська, М.С. Дністрянський та інших. Водночас з розвитком соціально-економічних процесів, кризових явищ в економіці, зміною пріоритетів суспільного розвитку в державах і регіонах, впливом світових тенденцій процесів урбанізації функції малих міських поселень змінюються.

Виклад основного матеріалу. Функція міста – це одне з його призначень, яке місто виконує по відношенню до навколишньої території. У переважній більшості наукових праць серед основних функцій малих міських поселень визначено такі, як виробнича, демографічна, адміністративно-управлінська, торгівельно-розподільча, транспортна, соціальна, рекреаційна та природоохоронна.

Малі міста, що знаходяться в зоні впливу великих та найбільших міст, виділяються серед інших малих міських поселень. Їх життя та життя населення в них пов'язані із великим містом. Таких поселень в Україні більше 50. Вони характеризуються тісними соціально-економічними та культурно-побутовими зв'язками з центром агломерації.

Однією з основних функцій, які виконує міський населений пункт є виробнича. Однак, переважна частина малих міських поселень є монофункціональними. Вони мають низький рівень галузевої диверсифікації. Дохідну частину бюджету як правило формують одне-два профілюючих підприємства, які забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення. У результаті переходу до ринку в багатьох малих міських поселеннях підприємства збанкрутували або значно зменшили обсяги виробництва. Закриття основного підприємства призводить до зростання безробіття, масової міграції населення, припинення будівництва житла й об'єктів соціальної інфраструктури. Для них характерний відтік населення. Внаслідок занепаду містоформуючої бази у період економічної кризи з 90-х років минулого століття, 33 % малих міст України нині відносяться до категорії депресивних [2].

У той же час, малі міські поселення, що знаходяться в зоні впливу великих міст відрізняються більшою динамікою розвитку. Зміни в структурі промисловості малих міст можуть відбуватися у результаті деіндустріалізації центру агломерації, тобто винесення частини об'єктів з центру агломерації до малих міст, що знаходяться вздовж головних транспортних магістралей. Зокрема, пожвавлення економічної діяльності відбувається за рахунок

переміщення з великого міста промислових об'єктів, складів, офісів, будівництва житлового фонду на більш дешевих територіях. Це зумовлює створення нових робочих місць, покращення транспортної доступності до населеного пункту, компенсує закриття частини колишніх промислових підприємств, підвищує інвестиційну та міграційну привабливість малих міських поселень. Унаслідок переміщення торгівлі, сфери обслуговування й окремих виробництв у приміські зони здійснюється перерозподіл трудового потенціалу між “центром” і “периферією” агломерації [5].

Окрім виробничої, важливою функцією малих міських поселень є демографічна, оскільки міста є центрами зосередження населення та його життєдіяльності. Населення малих міських поселень поповнюється значною мірою жителями навколишніх районів, шляхом міграції з сільської місцевості, а через кризовий стан для більшості малих міських поселень характерний відтік населення.

Для малих міст, що знаходяться в складі міських агломерацій характерна переважно позитивна динаміка чисельності населення. Збільшення кількості жителів відбувається через відтік населення з сільської місцевості, що прагнуть жити ближче до великого міста та можливих місць прикладання праці. Також спостерігається переїзд населення з центру агломерації до передмістя та навколишніх малих міських поселень. Це зумовлено дорожнечою землі, житла та життя в цілому у великому місті, підвищений рівень шуму, гірша екологічна ситуація. У такій взаємодії малі міські поселення приваблюють резервними більш дешевими територіями для розміщення житлової забудови, будівництва «другого» житла для мешканців великого міста, створення зон відпочинку. Навколо центру та навколишніх малих міських поселень з'являються котеджні містечка, відбувається процес зміни структури господарювання та зайнятості як у центрі агломерації, так і у малих містах. Таким чином, чисельність, а також густота населення малих міських поселень навколо великих міст переважно зростає (таб 1.).

Таблиця 1.

Окремі демографічні показники по малим міським поселенням Київської,
Харківської та Львівської агломерацій

	Густина населення у 2009 р.	Густина населення у 2014 р.	% чисельності населення 2014 до 2009 р.
Ірпінь	362,7	397,0	109,5
Васильків	1745,1	1749,9	100,3
Вишневе	1436,5	1507,9	105,0
Боярка	2661,5	2730,8	102,6
Обухів	1343,0	1371,9	102,2
Буча	1016,2	1121,6	110,4
Вишгород	2908,0	3080,5	105,9
Українка	2538,1	2656,5	104,7
Коцюбинське смт	17011,5	17586,2	103,4
Гостомель смт	2234,4	2265,6	101,4
Ворзель смт	800,0	828,6	103,6
Чугуїв	2568,5	2537,2	98,8
Люботин	704,2	701,0	99,5
Дергачі	963,4	952,9	98,9
Новояворівськ	14285,7	14729,1	103,1
Винники	2278,9	2473,8	108,6
Городок	520,0	533,3	102,6
Миколаїв	2940,0	2980,0	101,4
Жовква	1750,0	1789,5	102,3
Яворів	548,2	556,7	101,6
Кам'янка-Бузька	1263,0	1251,4	99,1
Дубляни	2181,8	2040,4	93,5
Пустомити	676,7	691,7	102,2
Рудно смт	1503,6	1622,9	107,9
Брюховичі смт	517,9	526,8	101,7

Розраховано автором на основі даних [3,4]

Традиційно, незважаючи на свій розмір, малі міські поселення виконують організаційно-управлінські функції по відношенню до навколишньої сільської місцевості, є її центрами та формують опорний каркас території. Однак, поселення, які входять до складу міських агломерацій можуть частково втрачати цю функцію.

Розвиток малих міських поселень, їх привабливість для населення значно залежить від наявності необхідного комплексу установ і організацій

соціального і культурно-побутового обслуговування. Рівень сформованості соціальної бази міста, зокрема, наявність закладів освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, культури, побутового обслуговування населення та інші виражають його соціальну функцію, що виявляється зрештою в благоустрої міста, комфортності життя його мешканців. Забезпечення певного рівня та якості життя населення впливає з умов життєдіяльності і стану населення в конкретному середовищі, його здатності забезпечувати відновлення процесів життєдіяльності і збалансований розвиток суспільства [1]. Розвиток соціальної сфери сприяє утвердженню і посиленню адміністративно-управлінської функції малих міських поселень, оскільки населення навколишньої сільської місцевості також користується послугами соціальної сфери малого міста.

Однак у малих міських поселень наявні лише основні види послуг, а велике місто, яке знаходиться поруч, пропонує послуги найвищого рівня, тому населення, що проживає в сільській місцевості навколо великого міста, часто оминає малі міста, відразу використовуючи послуги великого міста. У результаті малі міста, що входять до складу агломерацій, можуть втрачати частину функцій пов'язаних із наданням послуг населенню навколишньої сільської місцевості. З іншого боку, велике місто, що є центром агломерації, забезпечує населення сільської місцевості й малих міст послугами вищого рівня, що призводить до соціально-економічної інтеграції центру та навколишніх територій [6].

Дефіцит зелених зон у великому місті, значне шумове та інші види забруднень навколишнього середовища зумовлюють посилення рекреаційної функції навколишніх населених пунктів. Більшість малих міських поселень мають значні природні та історико-культурні рекреаційні ресурси, що є основою організації масового відпочинку, туризму. Велика кількість малих міських поселень є історичними містами і мають велику кількість архітектурних й культурних пам'яток. Часто рекреаційний потенціал цих населених пунктів використовується незначною мірою, а організація

відпочинку є стихійною, що замість прибутку до місцевих бюджетів завдає значних збитків природним екосистемам.

Висновки. Отже, у результаті розташування навколо великого міста функції малих міських поселень зазнають трансформацій. Міські агломерації сприяють прискоренню змін господарської та просторової структур малих міст, що входять до їх складу, у них відбувається диверсифікація господарства. Зміни, що відбуваються в малих міських поселеннях, що входять до складу міських агломерацій, можуть йти у деяких напрямках. Зокрема, це занепад старих функцій та виникнення нових, яких вони не виконували за межами агломерацій або традиційні функції міста зберігаються, однак стають другорядними і замінюються іншими. Темпи цих змін залежать від багатьох чинників, зокрема таких, як специфіка функціонально-просторової структури міського поселення, можливості формування нових функцій, кількість та якість місцевих ресурсів, програма розвитку міста й основні напрями розвитку, яких притримується місцева влада.

Література:

1. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Монографія. / І. В. Гукалова. – К.: Друкарня МВС України, 2009. – 297 с.
2. Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз / [А. І. Доценко, В. Т. Зінич, О. Т. Великохатко та ін.]. – К.: РВПС України НАН України, видавництво «Фенікс», 2007. – 376 с.
3. Чисельність наявного населення України на 1.01.2011 р. / за ред. Тимошенко Г.М. Державний комітет статистики України. – К. 2011, 112 с.
4. Чисельність наявного населення України на 1.01.2014 р. / за ред. Тимошенко Г.М. Державний комітет статистики України. – К. 2014, 112 с.
5. Чорний Р. С. Особливості розвитку міських і сільських поселень як середовища формування трудового потенціалу / Р. С. Чорний, Г. О. Комарницька // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 4. – С. 109-113.
6. Heffner K., 2008, Zmiany roli i kierunków rozwoju małych miast w strefach metropolitalnych [w:] Heffner K., Marszał T. (red.), Ośrodki lokalne w strefie oddziaływania wielkich miast, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 238, Warszawa